

TÓTH PÉTER

A HONFOGLALÁS IDŐPONTJÁRA VONATKOZÓ ÚJABB KUTATÁSOK ÉS ÁLLÁSFOGLALÁSOK

1) 2006-ban jelent meg Király Péter „A honalapítás vitás eseményei. A kalandozások és a honfoglalás éve” című könyve, amely a honfoglalás körüli eseményeket új megvilágításba helyezte. A könyvben a szerző több évtizedre visszanyúló, történeti források anyagára épülő gyűjtéseit és elemzéseit tette közzé, amelyek arról vallanak, hogy a magyarok már 561–562-ben megjelentek a Kárpát-medencében, majd 590 táján megtelepedtek e területen, s azóta folyamatosan itt vannak (Király 2006: 214).

A könyv felpezsdítette a honfoglalás eseményeire vonatkozó kutatásokat. Több ismertetés és állásfoglalás jelent meg. A felvetett kérdésekre Király Péter egy újabb kiadványban reagált (Király 2010). Az alábbiakban röviden e vizsgálatokat s fogadtatásukat tekintem át.

2) Király Péter kutatásait 1937-ben kezdte, amikor beiratkozott a prágai Károly Egyetemre. Ekkortól fogva (a világháborús eseményeket leszámítva) folyamatosan gyűjtötte a külföldi történeti források magyarokra vonatkozó adatait. A szerző arab, bizánci, görög, cirill betűs ószláv, latin és német nyelvű forrásokat egyaránt felhasznált. Adatait olyan forráskiadványokból gyűjtötte, amelyek hitelességét a nemzetközi forráskritika elismeri.

A magyarokra vonatkozó legelső szórványos adatokat a VI. századból találta, a legkorábbi 561/562. évi eseménnyel kapcsolatban (Gotifredus Viterbiensis „Pantheon” című XII. században írt történeti munkájában). Az adatok a VIII–IX. századtól megszorodnak, s immár az eseményekkel egykorú vagy közel egykorú források is szép számmal vannak. A 760–770. évi *via Ungarorum* és a 888-ból származó *Strada Ungarorum* a magyarok hadjáratának vagy hadjáraitának útvonalát jelzi (Király 2006: 163–165). A friauli (Észak-Itália) *via Ungarorum* Király Péter szerint a ’magyarok útja’-ként értelmezendő, „a forrásban ugyanis nem a teljes hangalakú török *Onogurii*, hanem a rövidebb szláv eredetű *Ungarii* (*Ungarorum*) szerepel, s ez utóbbi már ’magyarok’-at jelent” (i. h. 170). 860-ból származik az *Uungariorum Marcha*, amely vélhetőleg a Szombathelytől északnyugatra fekvő Répce és Pitten folyók felső folyása által határolt területen lehetett (i. h. 174–177).

Király Péter a magyarok külső elnevezésének a névjegyzékekben mintegy 60 adatát találta meg (731/736: *Ungarus* St. Gallenből; 797–809: *Hungarius* személynév a weissenburgi kolostor névjegyzékében stb.). E személynevek a VIII. században jelennek meg. Király Péter szerint viselőik magyarok voltak, nem pedig onogurok (mivel a teljes hangalakú *Onugurius*-ra egyetlen adat sincs, i. h. 159), s e nevek nem is a németből vezethetők le, mint azt a német nyelvészek egy része véli (i. h. 158).

1882-ben felkérték a Magyar Tudományos Akadémiát, hogy határozza meg a honfoglalás időpontját. A Történelmi Bizottság azt állapította meg, hogy a honfoglalás 888-nál korábban és 897-nél későbbben nem történt. Király Péter szerint „Nyilvánvaló, hogy az idő eljárt az 1882. évi állásfoglalás felett. Új, korai és hiteles írásos adatok kerültek elő, s ezek változtatást igényelnek” (i. h. 216).

Király Péter a magyarság önmegnevezésére és külső elnevezésére vonatkozólag számos adatot gyűjtött össze. Lássuk, miről vallanak!

3) A magyarok önmegnevezése – Népiünk önelnevezése, a *magyar* az ugor kori **mañæw* 'nép, népcsoport' és a finnugor kori **er*, **eri* 'férfi' szavakból eredeztethető. A szomszédos népek írott forrásaiban viszonylag későn bukkan fel. Önelnevezésünket őrzik a következő források: a bokharai Dzsaiháni 870 és 920 körül keletkezett „Utak és országok könyve” című művében *m.ğ.γ.rīya* nevű országot említ a Fekete-tenger környékén; *Можары* (a rjazanyi területen); *Мещерка* (az Oka folyó kanyarulatánál) stb. A Magna Hungariában élő magyarok emlékét őrizhette meg a csisztopoli temető (Чистополь, Tatár Köztársaság) 1311-ből származó volgai bolgár sírfelirata, amely egy *Маѡар* nevű férfi emlékét őrzi. Ezek azonban a magyarok külső elnevezéséhez képest szórványos adatok, nagyobb gyakorisággal csak a XVI. századtól jelentkeznek.

4) A magyarok külső elnevezése – A magyarok külső elnevezése a török *onogur* 'tíz nyíl' jelentésű népnév ősszláv **ogūre* (ejtsd: *oKgäre*) alakjára vezethető vissza, ebből alakult ki a lengyel *Węgier*, az orosz, ukrán és fehérorosz *Ugre*, *Uhry*, a cseh *Uher*, a szlovák *Uhor*, *Uher*, a horvát *ugrin*, *vugrin* stb. Király Péter szerint mivel a különböző szláv népek az ősszláv alak különböző változataival jelölték a magyarokat, feltehető, hogy e népnév már akkor megvolt a szlávoknál, mielőtt őshazájukból szétvándoroltak volna, tehát hozzávetőleg a VI. század előtt. E névvel a szlávok az onogurokat nevezték, később a magyarokra tapadt, akik szintén azon a tájon laktak (i. h. 143, 158). Ennek oka a magyarság és az onogurok szoros kapcsolatában rejlik. Ez nem számít egyedülálló dolognak, hiszen a magyarokat más népneveken is hívták a külföldi források (hunoknak, türköknek).

Az ősszláv alak terjedt el a bizánci görög írásbeliségben, s innen pedig tovább a latinba. A szláv hangsúlyos magánhangzó nazális volt, így alakulhattak ki az

Ungri, Ungarus változatok. Király Péter felfigyelt arra, hogy bár a magyarok külső elnevezése az onogurok népevére vezethető vissza, a bizánci görög források a magyarok és az onogurok megkülönböztetésére következetesen más változatokat használnak. A bizánci görög *Οαεεκοι* magyarokat jelölhetett (Hóman Bálint is ezen a véleményen volt), az *Οηγεροκοι* azonban már onogurokat. Például Ioannes Zonaras bizánci görög nyelvű 1118 után írott munkájában a *türk* mellett az *Οαεεκοι* népvét is használja a magyarokra vonatkozólag (i. h. 119–120).

A latin nyelvű forrásokban a magyarokat leggyakrabban *Ungri, Ungari, Hungri, Hungari* nevekkal jelölik. Többször előfordul az *Avari/Avares* és a *Huni*, ritkábban az *Agareni, Vandali* és a *Pannonici*. A bizánci görög forrásokban gyakori *Φηκεννι* a nyugati forrásokban nem található (i. h. 145). A magyarokra vonatkoztatott *avari* és *huni* népnév nem feltétlenül csak archaizáló névhasználatként értelmezendő, hanem földrajzi és politikai vonatkozásban is (i. h. 161).

5) Most lássunk néhány véleményt Király Péter könyvéről! Zoltán András írja: „Egészen biztosan igaza van Király Péternek abban is, hogy a VIII–X. századi nyugat-európai forrásokban (főleg német nyelvterület kolostori névjegyzékeiben) előfordul mintegy 60 *Ungarus, Hungaer, Hunger, Hungarius, Onger, Wanger* személynév szintén a magyarok külső elnevezésére megy vissza (és nem valamely német köznévre, amint azt a német szakirodalom nagyobb része gondolja)” (2008: 357).

Zoltán András az 561/562. évi legelső említést fenntartással fogadja, mivel hogy „nem a szóban forgó események idejéből, hanem több évszázaddal későbből fennmaradt szövegekről van szó, amikor a szomszédos országokban a magyarokat éppen a »kalandozások« nyomán már jól ismerték, és így az említett rombolást utólag is a nyakukba varrhatták” (i. h. 356–7). A későbbi évszázadokból már jóval több említés található: „Ahogy haladunk azonban előre a korban, különösen a VIII. században már annyira felszaporodnak a magyarok említései, hogy nincs okunk későbbi szerkesztők, másolók beavatkozását gyanítanunk” (i. h. 357).

Király Péter Zoltán András megjegyzéseire reagálva az 561/562. évi forrás szövegkritikai elemzéséből arra következtet, hogy a leírt adatok valós történeti eseményeken alapulnak (2010: 55). Zoltán András szerint nem a történeti események vonatkozásában támadhatnak kételyek, hanem abban, hogy egy XII. századból fennmaradt szöveg pontosan azokkal a szavakkal adja vissza a VI. századi eseményekben részt vevő népek neveit, ahogy azt a VI. században feljegyezték (i. h. 8).

Zelliger Erzsébet szerint Király Péter „hatalmas forrásanyagot dolgozott fel, és ezek tükrében egész honfoglalás-kori történelmünk újragondolására készítet” (2008: 369). A „*Historia episcoporum Pataviensium et ducum Bavariae*” 618-ból több barbár támadást sorol fel. A felsorolt népek: gótok, gepidák, hunok, alánok, kvádok, szarmaták, avarok és végül a legrosszabb: „in fine pessimorum Hungarorum”.

Zelliger Erzsébet szerint „A felsorolásból az következik, hogy a hungarusok egyik korábban felsorolt néppel sem azonosak. Eddigi tudásunk szerint a magyarok ebben az időben a Volga és a Don közötti területen voltak (Történelmi Világlasz). Jogosan merülhet föl a kérdés: képviselhetek-e a távoli steppén élő magyarok olyan erőt, hogy a nevüket az avarokra vonatkoztassák Közép-Európában. Nem valószínű. Ebben az esetben további kérdést tehetünk fel: lehetséges-e, hogy a magyarok több hullámban, erősebb népekhez csatlakozva haladtak nyugat felé a népek országútján?” (i. h. 369–70).

Erdélyi István szerint: „A honfoglalás sikerét a helybeli politikai széttagoltság és emellett a helyben talált, általuk nem kiirtott népesség gazdasági bekapcsolása garantálta” (idézi Király 2010: 51).

6) 2001-ben jelent meg a Magyar Nyelvben Harmatta János „A Volgától a Dunáig. A honfoglaló magyarság történeti útja” című tanulmánya. Harmatta Ptolemaiosz Kr. u. 161–180 táján írt földrajzi munkájában figyelt fel a *Μασσαῖοι* népnévre. E nép az Urál-hegység és a Volga folyó közé, a Káma folyó középső folyásától délre eső területre tehető. Harmatta az *-oγ* többes nominativusi végződés folytán megmaradó *Μογγυβ*- írásképet a **масянь* átírásának tartja (2001: 4). Harmatta megfigyeléseit támogatja az alaki egyezéseken túl az is, hogy e népet Ptolemaiosz Kelet azon részén szerepelteti, ahol a magyarok abban az időben lehettek, illetve, hogy más komolyan számba jöhető nép nincs.

Egy bolgár és egy szerb szynaxarium szerint Krum bolgár kán 811-ben az *ugry*, ill. a *végry* nép segédcsapataival mért csapást Nikephoros bizánci uralkodóra. Sokan azonban kétségbe vonták e források hitelességét, mivel más források az avarokat említik. Király Péter fejtegetése azt erősíti, hogy nem az avarok, hanem a magyarok segíthettek a bolgároknak. Ugyanis 803-ban Nagy Károly, ezt kihasználva pedig a bolgárok támadtak sikerrel az avarokra. A történeti előzményekből következtetve tehát nehéz elképzelni, hogy néhány évre rá a katonai súlyukat nagymértékben elveszítő avarok szövetségre lépjenek a bolgárokkal (Király 2006: 132).

A 834–836. évi al-dunai bizánci–bolgár háború kapcsán az *Οαγγσοι*, *Οαηνοι* és a *Φηκκηυ* népnevek is felbukkannak. E népnevek valószínűleg ugyanazt a népet jelölik (a magyarokat ebben az időben hunoknak és türköknek is hívják a bizánci források, i. h. 136–7). A magyar seregek 862-ben már nyugaton hadakoznak. Harmatta János szerint a 862. évi hadjárat azt is bizonyítja, hogy a nyugati területek felderítésének már jóval korábban el kellett kezdődnie, mert e nélkül a magyar csapatok aligha tudtak volna szállásterületüktől ezer kilométer távolságban eredményes hadműveleteket folytatni (2001: 10).

A magyarság IX. századi hadjáratai azt igazolják, hogy katonai súlyuk jelentősen megnőtt. Harmatta szerint ez a három kabar törzs csatlakozásával magya-

rázható. „A kabarok csatlakozásával a magyar törzsszövetség katonai ereje jelentékenyen megnövekedett, s arab-perzsa földrajzi írók adatai alapján ítélve a IX. században a kelet-európai szepteppeövezet legerősebb katonai hatalmává vált. Ez lehetővé tette, hogy a magyar törzsszövetség Kelet-Európa két másik jelentős hatalma, a Bolgár Királyság és a Kazár Kaganátus között végül is önállóan alakítsa ki európai politikáját. Ez tette számára lehetővé a honfoglalást” (2001: 9).

Harmatta a magyarság honfoglalás előtti történeti útját a következőképpen rajzolja meg: Kr. e. V. század körül a Volga-Káma vidékén tartózkodik, Kr. u. II. században már valamivel délebbre iráni lovasnépek szomszédságában a Volga és az Urál-hegység között (itt említi őket Ptolemaiosz), a VI. században a türköktől vereséget szenvedett ogur törzstörédekkel egyesülve létrehozza a hetumoger törzsszövetséget, átkel a Volgán és a Volga–Oka között foglal szállásterületet. A VII. század elején dél felé hatolva részévé válik Kobrat onogur-bolgár félnomád államának. Annak felbomlása után szerződéses szövetségi viszonyba kerül Asparuch onogur-bolgár törzscsoportjával, azzal vándorol nyugat felé és eléri a Kárpátok, a Duna, valamint a Fekete-tenger északi partvonalát. A IX. század elején a kabarok csatlakozása által megerősödve függetlenné válik a bolgároktól s a kelet-európai szepteppeöv legnagyobb katonai ereje lesz. Nyugat felé orientálódik, s megkezdí e területek felderítését (l. a 862. évi nyugati hadjáratot). A IX. század végére kialakul a Kárpát-medence elfoglalásának terve, s megtörténik a tervszerűen előkészített honfoglalás (i. h. 14).

7) A honfoglalás több ütemben történő elmélete középkori krónikáinkhoz nyúlik vissza. A XIX. század kutatói közül Réthy László és Vámbéry Ármin, később pedig László Gyula is erre a következtetésre jutott. László Gyulának komoly érdeimei vannak abban, hogy a kettős honfoglalás elmélete jelen van a köztudatban. László Gyula régészeti kutatásokkal igazolta, hogy a kései avarok nem pusztultak ki és nem is szlávosodtak el, mint ahogy azt korábban többen vélték. Kutatásai több tekintetben is összeegyeztethetők Király Péterével. Király Péter nyelvészeti kutatásokkal erősítette meg azt az álláspontot, amire László Gyula a régészet által jutott (meg kell említeni továbbá Simonyi Dezsőt és Nagy Gézát is). Így nyerhet megoldást a székelyek eredetének kérdése is, akik valószínűleg azért nincsenek említve a honfoglaló törzsek között, mert már korábban is itt tartózkodhattak.

Az egyezések mellett különbségek is vannak László Gyula és Király Péter következtetései között. Például az onogurok szerepének, jelenlétének megítélésével kapcsolatosan, továbbá a magyarok első csoportjai megtelepedésének időpontját illetően is. László Gyula az általa vizsgált griffes-indás régészeti kultúrát a 670 táján bevándorolt onogur-bolgár néphez kapcsolta, s úgy gondolta, velük érkezettek a magyarok első csoportjai. Király Péter viszont arra figyelte fel, hogy az onogurok Kárpát-medencei jelenlétéről a történeti források nem szólnak (2010: 23).

Király Péter kutatásai jelentősen előrevitték e kérdéskör tanulmányozását. Megoldandó kérdések is maradtak bőven: a VII. század elejéről származó *szikiul* népnév (valóban a székely népvét takarja?), a szarvasi tütartó rovásírásos feliratának vizsgálata (könnyen lehet, hogy csak a magyar nyelv segítségével fejthető meg), a földrajzi nevek vizsgálata (figyelmet érdemel hogy a 824-ből származó, s a bolgárok Kárpát-medencei jelenlétét őrző Pliszikai felirat a Tisza nevét már a magyarok által használt formában közli!) stb. Király Péter felhívja a figyelmet a honfoglalás kori temetők teljes katalógusa összeállításának szükségességére is.

A magyarság Kelet azon részén lakott, amely hosszú évszázadokon át népek vándorlásának útvonalán feküdt. Világhódító népek teremtettek itt birodalmat, s indultak nyugat felé. Hogy milyen kapcsolat volt közöttük és a magyarok között, nem tudjuk. De elképzelhető-e, hogy a fél Európát meghódító népek mellett a magyarok békésen és teljesen függetlenül élhettek? Jól tudjuk, hogy e népek hódító háborúiban több nép is segédkezett. Csatlakozott vagy behódolt népként a magyarok egyes csoportjai már Árpádék előtt több évszázaddal megfordulhattak, s letelepedhettek Európa közepén.

Kérdés, hogyan reagál a tudós társadalom. Mennyire merevedtek meg azok a nézetek, amelyeket korábbi ismereteinkből építettünk fel? Ez a mai magyar tudósok számára is kihívást jelent, hiszen az új adatokat nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hanem meg kell magyaráznunk. Különben amit leírunk e korról, hamar elavulttá válhat.

IRODALOM:

– Harmatta János 2001. A Volgától a Dunáig. A honfoglaló magyarság történeti útja. Magyar Nyelv 97: 1–14.

– Király Péter 2006. A honalapítás vitás eseményei. A kalandozások és a honfoglalás éve. Dimensiones Culturales et Urbariales Regni Hungariae 10. Szerkesztette és az előszót írta Udvari István. Nyíregyháza.

– Király Péter 2010. „A honalapítás vitás eseményei” fogadtatása. Állásfoglalások, vélemények és további többirányú kutatások. Dimensiones Culturales et Urbariales Regni Hungariae 11. Szerkesztette és az előszót írta Zoltán András. Nyíregyháza.

– Nyomárkay István – Zelliger Erzsébet – Székely György – Erdélyi István – Czeglédi Katalin 2008. Hozzászólások. Eleink 2008/2: 45–54.

– Zelliger Erzsébet 2008. Hozzászólás Király Péter „A honalapítás vitás eseményei” című könyvéhez. Magyar Nyelv 104: 369–372.

– Zoltán András 2008. Király Péter, A honalapítás vitás eseményei. A kalandozások és a honfoglalás éve. Magyar Nyelv 104: 355–359.